

XALQARO SAVDO MODELLARINING GLOBAL IQTISODIYOTDAGI O'RNI :STRATEGIK YONDASHUV VA KELAJAK TENDENSIYALARI.

Samarqand iqtisodiyot va servis
instituti o'qituvchisi **Quljanov Jahongir**

Samarqand iqtisodiyot va servis
instituti Bank-Moliya xizmatlar
fakulteti talabasi

Azimjonov To'liqin Azimjon o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqola xalqaro savdo modellarining nazariy asoslarini o'rganish va ularning amaliy ahamiyatini tahlil qilishga qaratilgan. Maqolada, avvalo, xalqaro savdo modellarining asosiy turlari, jumladan, abstrakt, real dunyo va strategik savdo modellari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Shuningdek, maqolada iqtisodiy integratsiyaning xalqaro savdoga ta'siri, savdo siyosatining roli va uning iqtisodiy o'sishga ta'siri ko'rib chiqilgan. Xalqaro savdoning kelajagi, globalizatsiya va yangi texnologiyalar, shuningdek, ekologik o'zgarishlarning bu jarayonga ta'siri muhokama qilinadi. Maqola iqtisodiy sohada xalqaro savdoni yanada rivojlantirish va yangi tendensiyalarni tahlil qilishga yo'naltirilgan.

Kalit so'zlar: Xalqaro savdo, savdo modeli, Heckscher-Ohlin modeli, Ricardian modeli, iqtisodiy integratsiya, savdo siyosati, globalizatsiya, texnologik taraqqiyot, ekologik ta'sir, iqtisodiy o'sish.

Xalqaro savdo mamlakatlar o'rtasida tovarlar va xizmatlar almashinuvi jarayonini o'z ichiga oladi. Bu nafaqat iqtisodiy o'sishga, balki texnologik taraqqiyotga, madaniy almashinuvga va global hamkorlikka katta hissa qo'shadi.

Xalqaro savdoning asosiy ahamiyatini quyidagilar bilan ifodalash mumkin:

- Resurslarning samarali taqsimlanishi: Mamlakatlar o'zlarining eng samarali ishlab chiqaradigan tovarlar va xizmatlarga ixtisoslashib, jahon bozorida raqobatlashishi va o'z iqtisodiyotlarini rivojlantirishga imkon beradi.
- Xaridorlar uchun tanlovni kengaytirish: Xalqaro savdo iste'molchilarga turli xil tovarlar va xizmatlarga kirish imkonini beradi va ularga eng yaxshi narxlar va sifatni tanlash imkoniyatini beradi.
- Iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish: Xalqaro savdo mamlakatlar o'rtasida tovarlar va xizmatlar oqimini kuchaytiradi, bu esa ish o'rinlari yaratishga, ishlab chiqarishni ko'paytirishga va umuman iqtisodiy o'sishga olib keladi.
- Jahon hamjamiyatini birlashtirish: Xalqaro savdo mamlakatlar o'rtasida hamkorlik va o'zaro bog'liqlikni rivojlantiradi, bu esa global siyosiy va iqtisodiy barqarorlikka hissa qo'shadi.

Xalqaro savdo modellarini umumiy qilib ikki guruhga bo'lish mumkin: **abstrakt modellar** va **real dunyo modellar**.

Abstrakt modellar iqtisodiy o'sishni tushunish uchun nazariy asoslarni taqdim etadi. Bu modellar odatda soddalashtirilgan farazlarga asoslangan bo'lib, real dunyo sharoitlarini to'liq aks ettirmaydi. Abstrakt modellar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Heckscher-Ohlin modeli:** Mamlakatlar o'zlarining nisbatan arzon resurslariga asoslangan tovarlarni ishlab chiqarish va sotishga ixtisoslashadi. Masalan, mehnatga boy mamlakatlar mehnat talab qiladigan tovarlarni ishlab chiqarishadi, resursga boy mamlakatlar esa resursga boy tovarlarni ishlab chiqarishadi.
- **Ricardian modeli:** Mamlakatlar o'zlarining ishlab chiqarish samaradorligiga asoslangan tovarlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashadi. Ya'ni, ishlab chiqarishning past xarajatlari bo'lgan tovarlarni eksport qilishadi.

Real dunyo modellar esa real dunyo sharoitlarini hisobga olgan holda xalqaro savdoning asosiy mexanizmlarini o'rganadi. Ular iqtisodiy o'sishni tushunish uchun foydalaniladi va amaliy siyosat qarorlarini qabul qilishda yordam beradi. Real dunyo modellari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Neoklassik modellari:** Erkin savdoning afzalliklarini ta'kidlaydi va davlat aralashuvini minimal darajada ko'radi. Bu modellar tovarlar va xizmatlarning samarali taqsimlanishiga, iste'molchilar uchun tanlovni kengaytirishga va umumiy iqtisodiy farovonlikni oshirishga olib kelishini ta'kidlaydi.

- **Globalizatsiya va savdoning raqamli ko'rinishi:** Jahon savdosi texnologiya va internetning rivojlanishi tufayli tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Raqamli platformalar orqali tovarlar va xizmatlarni sotish, buyurtma berish va etkazib berish osonlashdi, bu esa biznesni global miqyosda kengaytirishga imkon beradi.

- **Strategik savdo modellari:** Davlatlar o'zlarining milliy iqtisodiyotlarini qo'llab-quvvatlash uchun savdo siyosatidan foydalanishlarini ta'kidlaydi. Bu modellarda davlatlar milliy sanoatlarni himoya qilish, yangi texnologiyalarni rivojlantirish va raqobatdoshligini oshirish uchun bojxona to'lovlari, subsidiyalar va boshqa vositalardan foydalanishlari mumkin.

Savdo siyosati davlatlar tomonidan xalqaro savdoni boshqarish uchun qabul qilingan choralar to'plamini o'z ichiga oladi. Bu choralar bojxona to'lovlari, kvotalar, subsidiyalar va boshqa siyosat vositalarini o'z ichiga olishi mumkin.

$Y=C+I+G+(X-M)$ Bu yerda:

- Y: yalpi ichki mahsulot (YIM)
- C: iste'mol xarajatlari
- I: investitsiyalar

- G: davlat xarajatlari
- $X-MX - MX-M$: sof eksport (eksport - import)

Savdo siyosati xalqaro savdo modellariga sezilarli darajada ta'sir qilishi mumkin. Masalan, proteksionist savdo siyosati, ya'ni mamlakat o'z ichki sanoatlarini xorijiy raqobatdan himoya qilishga qaratilgan choralar, xalqaro savdoni kamaytirishi va iqtisodiy o'sishni sekinlashtirishi mumkin.

Savdo siyosatining xalqaro savdo modellari bilan bog'liqligi quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

• **Bozorlararo savdo siyosatining o'zgarishi:** Xalqaro savdo sohasidagi siyosat o'zgarishi jahon bozorlarida narxlarning o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Masalan, AQShning Xitoydan import qilinadigan tovarlarga bojxona to'lovlarini oshirish Xitoydan import qilinadigan tovarlarning narxini oshirishi va AQSh iste'molchilari uchun import qilinadigan tovarlarga bo'lgan talabni kamaytirishi mumkin.

• **Savdo siyosatining iqtisodiy o'sishga ta'siri:** Savdo siyosati mamlakatlarning iqtisodiy o'sishiga sezilarli ta'sir qilishi mumkin. Proteksionist savdo siyosati iqtisodiy o'sishni sekinlashtirishi mumkin, chunki bu mamlakatlar o'rtasida savdoni kamaytiradi va iste'molchilar uchun tanlovni cheklaydi. Erkin savdo siyosati esa iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga olib kelishi mumkin, chunki bu mamlakatlar o'rtasida savdoni kuchaytiradi va iste'molchilar uchun tanlovni kengaytiradi.

Xalqaro savdoning kelajagi bir qator omillarga bog'liq bo'lib, ular orasida globalizatsiya, texnologik taraqqiyot, iqlim o'zgarishi va ekologik ta'sirlar mavjud.

Globalizatsiya va texnologik taraqqiyot: xalqaro savdoni yanada kuchaytirishi mumkin. Texnologiyaning rivojlanishi, ayniqsa internet va raqamli platformalar, tovarlar va xizmatlarni sotish, buyurtma berish va etkazib berishni osonlashtiradi va biznesni global miqyosda kengaytirishga imkon beradi.

Iqlim o'zgarishi va ekologik ta'sirlar: xalqaro savdoga yangi qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Iqlim o'zgarishi tufayli tabiiy ofatlar ko'payishi va resurslarga bo'lgan talab oshishi xalqaro savdoni buzishi va global ta'minot zanjirlarini uzishi mumkin.

Xalqaro savdo va yangi iqtisodiy xususiyatlar: xalqaro savdo modellari va siyosatining rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin. Ushbu yangi xususiyatlarga quyidagilar kiradi:

- **Raqamli iqtisodiyot:** Internet va raqamli texnologiyalar ishlab chiqarish, iste'mol va savdoni o'zgartiradi, bu esa xalqaro savdo modellari va siyosatining yangilanishini talab qiladi.
- **Yashil iqtisodiyot:** Ekologik barqarorlikka e'tiborni kuchaytirish xalqaro savdoni qayta ko'rib chiqishga va ekologik toza tovarlar va xizmatlarni rag'batlantirishga olib keladi.
- **Global qutblashuv:** Dunyo bo'ylab mavjud bo'lgan iqtisodiy va siyosiy qutblashuv xalqaro savdo modellari va siyosatiga ta'sir qilishi mumkin.

Xalqaro savdo modellari iqtisodiy o'sishni tushunish, savdo siyosatini shakllantirish va global iqtisodiyotdagi o'zgarishlarga moslashish uchun muhimdir. Turli xil modellarni o'rganish davlatlarga savdoni boshqarish, bozorlararo savdoni optimallashtirish va milliy iqtisodiyotlarni himoya qilish uchun strategiyani shakllantirishga yordam beradi.

$TC=P \cdot Q$ $TC = P \cdot Q$ Bu yerda:

- TC: Umumiy savdo hajmi
- P: Narxlar
- Q: Hajmlar

Yoki: $ER = \frac{X}{M}$ $ER = \frac{X}{M}$ Bu yerda:

- ER: Savdo samaradorligi ko'rsatkichi

Xalqaro savdo modellari quyidagi amaliy ahamiyatga ega:

- **Iqtisodiy siyosatni shakllantirish:** Xalqaro savdo modellari davlatlarga iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, ish o'rinlari yaratish va iste'molchilarning farovonligini oshirish uchun savdo siyosatiga oid qarorlarni qabul qilishda yordam beradi.

- **Biznes strategiyasini rivojlantirish:** Bizneslar xalqaro savdo modellari haqidagi tushunchani o'zlarining global biznes strategiyasini rivojlantirish, yangi bozorlarga kirish, tovarlar va xizmatlarni etkazib berishni optimallashtirish va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun ishlatishi mumkin.

- **Global hamkorlikni kuchaytirish:** Xalqaro savdo modellari davlatlar va bizneslar o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash, xalqaro moliyaviy institutlar va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirishga olib keladi.

Xalqaro savdo modellari jahon iqtisodiyotining asosiy qismini tashkil qiladi va turli xil mamlakatlar o'rtasida tovarlar va xizmatlar almashinuvi jarayonini boshqaradi. Ushbu modellarning tushunchasi davlatlarga o'zlarining iqtisodiy siyosatlarini shakllantirish, bizneslarga global bozorlarda raqobatlashish va jahon hamjamiyatini birlashtirishga yordam beradi

Kelajakda xalqaro savdoning rivojlanishi globalizatsiya, texnologik taraqqiyot, iqlim o'zgarishi va ekologik ta'sirlar kabi omillarga bog'liq. Xalqaro hamjamiyat ushbu o'zgarishlarga moslashish uchun samarali savdo modellari va siyosatini ishlab chiqishi va amalga oshirishi kerak. Ular o'z navbatida jahon iqtisodiyotining rivojlanishi uchun muhim rol o'ynaydi va ularning o'rganilishi ham davlatlar, ham bizneslar uchun zaruriydir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Krugman, P. R., Obstfeld, M., & Melitz, M. J. (2018). *International Economics: Theory and Policy*. Pearson Education.
2. Ricardo, D. (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. John Murray.
3. Heckscher, E., & Ohlin, B. (1991). *Heckscher-Ohlin Trade Theory*. MIT Press.
4. Feenstra, R. C. (2015). *Advanced International Trade: Theory and Evidence*. Princeton University Press.
5. Bhagwati, J. (1988). *Protectionism*. MIT Press.
6. Melitz, M. J. (2003). "The Impact of Trade on Intra-Industry Reallocations and Aggregate Industry Productivity." *Econometrica*, 71(6), 1695-1725.
7. World Trade Organization. (2023). *World Trade Report 2023: Trade and Global Value Chains*. WTO Publications.
8. Baldwin, R. (2016). *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization*. Harvard University Press.